

**ΓΙΑ ΕΚΕΙΝΟ ΤΟ ΤΣΙΓΑΡΟ ΠΟΥ ΔΕ ΛΕΕΙ ΝΑ ΣΒΗΣΕΙ
(ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΜΕ ΑΦΟΡΜΗ ΤΙΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΡΧΑΙΟΥ ΔΡΑΜΑΤΟΣ)**

ΠΛΑΤΩΝ ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟΣ*

Μέχρι το 1974 τα πράγματα ήταν κάπως απλά (και καθαρά): το αρχαίο ελληνικό δράμα και το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου ήταν η επικράτεια του Εθνικού Θεάτρου. Εκεί παρουσιάζονταν οι «σίγουρες αξίες» δηλαδή οι μεγάλοι πρωταγωνιστές, οι καθιερωμένοι σκηνοθέτες και οι παραδοσιακές μεταφράσεις. Οι παραστάσεις, με μια λίγο ως πολύ καθιερωμένη μορφή, εγγράφονταν σε μία παγιωμένη αντίληψη, ορατή από πολλές άλλες εκτός θεάτρου νεοελληνικές εκφράσεις, η οποία επιβεβαίωνε την άποψη ότι το επίσημο νεοελληνικό ιστορικό σχήμα που «ήθελε τον ελληνισμό με τρία πρόσωπα, και ήθελε το μεσιανό από τα τρία, το βυζαντινό, ίσο σε λάμψη και σε δόξα με το αρχαίο. [...] Δεν διαπέρασε τις συνειδήσεις, δεν έφτασε σχεδόν καθόλου στο επίπεδο των νοοτροπιών: εκεί τη θέση των προγόνων την κράτησαν ζηλότυπα οι αρχαίοι».¹

Το αντίπαλο δέος, δηλαδή το Θέατρο Τέχνης του Καρόλου Κουν, για τις παραστάσεις αρχαίου δράματος που ανέβαζε, έπρεπε να είναι ικανοποιημένο με τις δυο-τρεις παραστάσεις στο Ωδείο Ηρώδου Αττικού, ένα κάπως υποδεέστερο για την εθνική συνείδηση θέατρο, αφού δεν είναι δα αρχαίο ελληνικό αλλά πολύ μεταγενέστερο, ρωμαϊκό. Άλλωστε το Θέατρο Τέχνης βαρυνόταν ακόμη με το σκάνδαλο των Ορνίθων του 1959 και η ίδια η παρουσία του στο Ηρώδειο δεν ήταν αυτονόητη. Με την μεταπολίτευση οι όροι άλλαξαν ριζικά: το Θέατρο Τέχνης πέρασε στο άβατο και μάλιστα με την αιρετική παράσταση του 1959, που με τα χρόνια περιβλήθηκε την αίγλη το μύθου και αναδείχθηκε στη μακροβιότερη ελληνική παράσταση της μεταπολεμικής Ελλάδας,² μαζί με το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, το Αμφι-Θέατρο του Σπύρου Α. Ευαγγελάτου και τον Θεατρικό Οργανισμό Κύπρου. Η αλλαγή αυτή στη μορφή του Φεστιβάλ Επιδαύρου δεν είναι απλώς η διοικητική ρύθμιση μιας παλιάς αδικίας ούτε μόνο το τέλος μιας πεισματικής εμμονής στο καθεστώς της μετεμφυλιακής περιόδου, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι διανοούμενοι, καλλιτέχνες και δημιουργοί θεωρούνταν συλλήβδην επιρρεπείς σε ανατρεπτικές ιδέες. Είναι η είσοδος σε μια νέα εποχή για το ελληνικό θέατρο που πια (θα έπρεπε να) χαρακτηρίζεται από τη διάθεση του διαλόγου: ένα νέο κοινό φτάνει στο θέατρο της Επιδαύρου, πολλοί νέοι σκηνοθέτες και πολλοί νέοι ηθοποιοί. Η παντοδυναμία της μίας άποψης για την σύγχρονη παράσταση του αρχαίου δράματος που εξέφραζε το Εθνικό Θέατρο, η οποία συνοδευόταν από την επισιμότητα τόσο του εθνικού οργανισμού όσο και από τη μνημειακότητα της μορφής των παραστάσεων του, (θα έπρεπε να) συνυπάρχει ισότιμα με τις άλλες απόψεις.³

* Ο Πλάτων Μαυρομούστακος είναι καθηγητής στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Από την άνοιξη της μεταπολίτευσης το θέατρο θα ωφεληθεί. Η κατάργηση της λογοκρισίας, για πρώτη φορά στη νεότερη ελληνική ιστορία θα απελευθερώσει τις σκηνικές εκφράσεις. Η θεατρική ζωή (θα έπρεπε να) εξελίσσεται ομαλά και ο διάλογος για το θέατρο να διαμορφώνεται από την κριτική αντιμετώπιση των παραστασιακών γεγονότων. Η συσχέτισή τους με την αμφισβήτηση, την άρνηση ή την αποδοχή των κυρίαρχων ιδεολογικών στάσεων, θα (έπρεπε να) θεωρείται απόλυτα θεμιτή και δεδομένη. Με λίγα λόγια, η στάση απέναντι στις παραστάσεις θα έπρεπε να κρίνει, να αναρωτιέται και να διαλέγεται με το τι προτείνει στον θεατή κάθε παράσταση για τη σχέση του αρχαίου δράματος με τον σύγχρονο προβληματισμό, ποιος είναι ο ρόλος του θεατρικού γεγονότος στη διαμόρφωση της συνείδησης των σύγχρονων θεατών. Χρόνο με το χρόνο όμως το πράγμα εξοκείλει και παρά το γεγονός ότι στις εφημερίδες και τα περιοδικά βλέπουμε και απόψεις που απέχουν ριζικά από όσες παρατίθενται στη συνέχεια, η κυρίαρχη εικόνα και οι πιο ηχηρές φωνές μας κάνουν όλο και πιο πολύ να συνειδητοποιούμε ότι ζούμε στις αρχές του 21ου αιώνα μια νέα «τροπή προς την αρχαιότητα».⁴ Δηλαδή από την κριτική της παράστασης σταδιακά επανερχόμαστε σε μια νέα αρχαιολατρία, τέτοια που ξαναφέρνει στην επικαιρότητα τη διάθεση ελέγχου των παραστάσεων.

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς πως απόψεις που ζητούν την ύπαρξη μηχανισμών προληπτικής λογοκρισίας ανήκουν στο παρελθόν και ότι η προτροπή για τη δημιουργία τους ανήκει στο χώρο της γραφικότητας. Πράγματι μόνο γέλιο (θα έπρεπε να) προκαλεί το παρακάτω κείμενο: «[...] Επιτέλους, δεν μπορούμε σ' αυτή τη χώρα να καταλάβουμε ότι είμαστε θεματοφύλακες κάποιων (δικών της) αξιών που κληροδότησε μάλιστα σε ολόκληρη την ανθρωπότητα; Δεν μπορούν κάποιοι να συνειδητοποιήσουν ότι κάθε καινοτόμος αναζήτηση στα πολιτιστικά πράγματα (μοντερνισμός) αλλά και οι τάσεις για κάτι ακόμη πιο καινούργιο (μεταμοντερνισμός) μπορούν να βρίσκουν έδαφος και να καλλιεργούνται οπουδήποτε αλλού εκτός από το αρχαιοελληνικό δράμα; Μήπως λοιπόν έχει έρθει η ώρα που η κεντρική εξουσία θα πάρει μια καθαρή πρωτοβουλία ώστε να ιδρυθεί «Αρχή Προστασίας Αρχαίου Δράματος» υποστηρικτική τουλάχιστον μέσα στην Ελλάδα των αρχετύπων της τέχνης που δημιουργήσε ο Διόνυσος;»⁵. Η άποψη αυτή που εκφράζει τον συντάκτη του άρθρου (και σε καμιά περίπτωση την εφημερίδα στο σύνολό της αφού η πλειοψηφία των συντακτών της κάθε άλλο παρά ανάλογες απόψεις εκφράζουν) δεν είναι όμως καινοφανής. Αλλού διαβάζουμε: «Όπως, λοιπόν, η αρχαιολογική υπηρεσία δεν αφήνει να πάρεις ούτε ένα λιθαράκι από τον Παρθενώνα και να το πας σπίτι σου, όπως προστατεύει αυτά τα μνημεία –και πολύ καλά

με αρκετή προπέτεια διατύπωναν σε εφημερίδες και ίσως με περισσή αναπαράγονται εδώ βασίζονται σε ένα-δυο απλά ερωτήματα. Είναι τα κείμενα αυτά ιερά; Και αν ναι, είναι τελικά τα αρχαία κείμενα διατηρητέα;¹⁵ Η ιστορία του θεάτρου έχει απαντήσει στο ερώτημα εδώ και χρόνια. Τα κείμενα δεν κινδυνεύουν από τις παραστάσεις, πάντα θα διασώζονται χάρη στην προστασία της βιβλιοθήκης, που όμως δεν μπορεί πάντα να τα προστατεύει από τη λήθη. Οι παραστάσεις, επιτρέπουν στα κείμενα να υπάρχουν στον παρόντα χρόνο και να διατηρούν το ενδιαφέρον της ανάγνωσής τους. Στην εξέγερση εναντίον της ακινησίας του κειμένου και στη γοητεία της νέας ανάγνωσης, στηρίχτηκε η ιστορία της παγκόσμιας σκηνοθεσίας, στην κριτική στάση προς το παρελθόν κάθε εξέλιξη και κάθε διάλογος. Η παράσταση του αρχαίου δράματος τελικά ανάγεται σε βασικό δείκτη της εικόνας που κατασκευάζουμε για τον εαυτό μας. Άλλωστε, από πάντα, στο θέατρο κρίνουμε τη στάθμη της ωριμότητας κάθε κοινωνίας, τη σχέση των θεατών με τη δημοκρατία, δηλαδή τον διάλογο.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, ΕΜΝΕ-Μνήμων, Αθήνα 1993, σ. 106.
- 2 Η παράσταση των *Ορνίθων* μετά τη θριαμβευτική της πορεία στο εξωτερικό αναβίωσε μέχρι το 1998 μαζί με τους *Πέρσες* του 1965 που -συμπωματικά άραγε;- είναι κι αυτή μια παράσταση του Θεάτρου Τέχνης.
- 3 Το κείμενο που ακολουθεί θα έπρεπε να γραφτεί ίσως από καιρό και οφείλεται σε μια συζήτηση που είχαμε με τον Στέφανο Πεσμαζόγλου. Αφορμή για τη σύνθεσή του ήταν μια συζήτηση που οργανώθηκε με το ελληνικό κοινό και τον διάσημο Γερμανό σκηνοθέτη Peter Stein μετά από την προβολή της κινηματογραφικής εκδοχής της ιστορικής για το παγκόσμιο θέατρο *Ορέστειας* που παρουσίασε στη δεκαετία του 1980 (26 Οκτωβρίου 2003 σε εκδηλώσεις με γενικό τίτλο *Σινεματολογία* που οργάνωσε το Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Γκαίτε, υπό την αιγίδα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, τον Οκτώβριο 2003). Ανάμεσα στο κοινό εμφανίστηκαν δύο βασικές απόψεις: η άποψη των ευγενικών θεατών που ευχαριστούσε τον ξένο σκηνοθέτη για την ενασχόλησή του με τα ελληνικά κείμενα και προάγει το μεγαλείο του ελληνικού πολιτισμού και η άποψη των οργισμένων νέων που έφριξαν από το γεγονός ότι τμήμα του κειμένου δεν περιλαμβανόταν στην κινηματογραφημένη εκδοχή της παράστασης, κατηγορήσαν τον σκηνοθέτη για ασέβεια και τους υπερασπιστές της παράστασης για ανθελληνισμό. Για την ιστορία ας αναφερθεί πως πιο πολύ από οποιοδήποτε άλλο σκηνοθέτη, Έλληνα ή ξένο ο Peter Stein, πριν αρχίσει να ασχολείται με οποιοδήποτε κείμενο, όχι μόνο αρχαίο αλλά οποιοδήποτε κείμενο, καταρχήν εξαντλεί όλες τις φιλολογικές και θεατρολογικές πηγές
- 4 Δανείζομαι την έκφραση από τον Κ.Θ. Δημαρά, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, 4η έκδ., Αθήνα 1968, σ. 263.
- 5 Γιώργος Κατσιμπάρδης: «Ζητείται Αρχή Θεατρικών Δεδομένων», *Ελευθεροτυπία*, 14.10.2005, στήλη «Ελεύθερο Βήμα».
- 6 Συνέντευξη του Κώστα Καζάκου στον Γιώργο Σαρηγιάννη, *Βιβλιοδρόμιο/Τα Νέα*, 13-14.08.2005.
- 7 Βλ. Μ.ΒΛ., «Όχι πειραματισμοί...», *Ελευθεροτυπία*, 16.05.2001.
- 8 Από δηλώσεις πρωταγωνιστών και σκηνοθετών στο ένθετο της εφημερίδας *Ημερησία*, *Paper magazine* 24.06.06, Αφιέρωμα 'Επίδαυρος', επιμέλεια αφιερώματος Ιωάννα Μπλάτσου. Στο ίδιο αφιέρωμα παρουσιάζονται και απόψεις άλλων σκηνοθετών και πρωταγωνιστών οι οποίες διαφέρουν ουσιαστικά από τις παραπάνω απόψεις. Στο ίδιο κείμενο διαβάζουμε την ακόλουθη ακρότητα για τις παραστάσεις όπου τυχαίνει ηθοποιοί να πατήσουν πάνω στη θυμέλη του θεάτρου: «*Πατάς τον τάφο των προγόνων σου; Πατάς της Αγία Τράπεζα; Πώς πατάς τη Θυμέλη;*».
- 9 Μηνάς Χρηστίδης, «Αλαλούμ και μαύρο σκοτάδι – Πέρσες του Αισχύλου στην Επίδαυρο», *Ελευθεροτυπία*, 03.07.2006. Η κριτική της παράστασης σε σκηνοθεσία Θόδωρου Τερζόπουλου ακολουθήθηκε από τρεις επιστολές αντίλογου στον κριτικό από τους Μάριο Ποντίκα, Άρη Σκιαδόπουλο και Βαγγέλη Σαρακινό στην *Ελευθεροτυπία*, 07.07.2006.
- 10 Τάσος Μιχαηλίδης «Περπατώ στο (Θέατρο) Δάσους, όταν ο Λάγκωφ δεν είναι εδώ...» στην εφημερίδα *Εξώστης* της Θεσσαλονίκης, 5.09.1997.
- 11 Βλ. ενδεικτικά το άρθρο της Άννας Συνοδινού, «Αίσχος, βέβηλοι», *Ακρόπολις*, 28.08.1984.
- 12 Ενδιαφέρον παρουσιάζει μια έρευνα του Πανεπιστημίου Μακεδονίας σε δείγμα φοιτητικού πληθυσμού με απαντήσεις σε μερικά βασικά ερωτήματα: Η Ελλάδα είναι η κοιτίδα του πολιτισμού; Ναι 78,9%, Από την Ελλάδα ξεκίνησαν όλες οι επιστήμες; Ναι 60,3%, Η ελληνική σημαία είναι η πιο ένδοξη από όλες; Ναι 53,6%, Ο ελληνικός πολιτισμός είναι ανώτερος όλων; Ναι 47,4%.
- 13 Σ' αυτές συγκαταλέγεται και η καταγγελία της Εταιρείας Θεατρικών Συγγραφέων εναντίον της παράστασης της *Μήδειας* από τον Στάθη Λιβραθινό.
- 14 Ανακαλώ εδώ στη μνήμη του αναγνώστη την αφαίρεση ενός πίνακα από την έκθεση *Outlook* (2003), την απόφαση να απαγορευτεί παράσταση του *Πλούτου* με τον Λάκη Λαζόπουλο (2004) μετά από παρέμβαση του μητροπολίτη και του δημάρχου Σερρών, την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές την αφαίρεση του έργου της Εύας Στεφανή από την έκθεση *Art Athina* με αστυνομική παρέμβαση.
- 15 Δανείζομαι την έκφραση από το άρθρο του Κώστα Γεωργουσόπουλου: «Κείμενα διατηρητέα», *Βιβλιοδρόμιο/Τα Νέα*, 11-12.09.2004.